

I. А. Бідюк

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

ОСОБЛИВОСТІ ЗАГАЛЬНОГО ТА ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ СТУДЕНТІВ: ҐЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

У статті розглядаються особливості інтелекту студентів технічного вищого навчального закладу, розкриваються ґендерні аспекти. Дається характеристика інтелекту, показано його особливості, прояв з урахуванням ґендерних характеристик. Інтелект – феномен чи категорія, що має багато протиріч, конкретного визначення в психологічній літературі немає.

У статті розкриваються ґендерні особливості інтелектуальної діяльності майбутніх фахівців інженерної галузі.

Ключові слова: інтелект, структура інтелекту, емоційний інтелект, ґендерні особливості, ґендерна ідентичність, фемінінність, маскуліність, андрогінність.

Постановка проблеми. Швидкий розвиток інформаційних технологій, комп'ютерних систем потребує від молодих фахівців технічного профілю високих професійних здібностей, знань і вмінь. Окрім того, різкі зміни в політичній, економічній галузях, інноваційні перетворення в усіх сферах життя людини вимагають від висококваліфікованих фахівців не лише накопичення, але й збереження і використання інтелектуального потенціалу. Молодому фахівцеві треба творчо і продуктивно підходити до рішення виробничих завдань.

Можна припустити, що проблема інтелекту, розвитку інтелектуальних здібностей не втрачає своєї актуальності.

Останнім часом розвиток соціальних, політичних процесів у суспільстві, особливості різних видів діяльності набувають ґендерної специфіки. Ідеться про перевагу представників жіночої статі в різних соціальних процесах: у вирішенні політичних, економічних, ділових питань. Дівчата активно й успішно навчаються в технічних вищих навчальних закладах (далі – ВНЗ), займаються науковою, пізнавальною та інтелектуальною діяльністю.

Специфіка інтелектуальної діяльності, а особливо інтелекту чоловіків та жінок давно привертає увагу дослідників. В основі розвитку та прояву інтелектуальної діяльності, властивостей інтелекту чоловіків і жінок – генетичні особливості; вплив процесів навчання та виховання; вплив культури, традицій суспільства (Ш. Бен, Т. Бендас, Є. Ільїн, О. Іванова й інші).

Механізми інтелектуальної діяльності, формування інтелектуальних можливостей і їх функціонування багато в чому відрізнятимуться в чоловіків і жінок. Ґендерні відмінності є визначальними чинниками в багатьох сферах життя людини.

Особливості механізмів формування і ґендерна специфіка структури інтелекту, особливо

технічного, інтелектуальний розвиток професійного мислення фахівців різної статі визначили тему нашої статті.

В історії психологічних досліджень проблема інтелекту, з одного боку, є найбільш поширеною, їй присвячено багато наукових робіт, з іншого боку – залишається дискусійною. Наприклад, дотепер немає однозначного визначення поняття «інтелект», хоча це поняття активно використовують у різних галузях психологічної науки.

Наведемо декілька визначень інтелекту: «Інтелект – це відносно стійка структура розумових здібностей індивіда»; «Інтелект – розум, здатність мислити, проникливість, сукупність тих розумових функцій (порівняння, абстракція, утворення понять, судження тощо), які перетворюють сприйняття на знання або критично переглядають і аналізують вже наявні знання». Відсутність однозначності у визначеннях інтелекту пов'язана з розмаїттям його проявів. Проте всім цим проявам властиво те загальне, що дозволяє відрізнити їх від інших особливостей поведінки, а саме: активізація в будь-якому інтелектуальному акті мислення, пам'яті, уяви всіх психічних функцій, які відповідають за пізнання навколишнього світу.

Що стосується структури інтелекту, то сьогодні через складність самого феномена, недосконалої його формування важко запропонувати повноцінну його модель, йде накопичення інформації щодо нього.

Загальний інтелект (чинник G, від англ. "General" – «загальний») – сукупність психічних властивостей особи, які зумовлюють успіх будь-якої діяльності, адаптацію до довкілля і високий темп перероблення інформації. Загальний інтелект забезпечується загальними здібностями. Наприклад, комунікативні здібності людини, які

потрібні їй для багатьох видів діяльності: управлінської, педагогічної, дипломатичної.

Підструктурами загального інтелекту є утворення невербального і вербального інтелекту. Вербальний інтелект показує особливості вербально-логічної форми загального інтелекту з переважною опорою на знання, які, у свою чергу, залежать від освіти, життєвого досвіду, культури, соціального середовища кожного окремого індивіда. Невербальний інтелект залежить не стільки від знань, скільки від умінь індивіда і його психофізіологічних особливостей, що відображаються в сенсомоторних показниках.

Спеціальний інтелект (чинник S, від англ. "Special" – «спеціальний») – сукупність психічних властивостей, які потрібні для здобуття вузьких завдань у тій або іншій галузі. Цей вид інтелекту забезпечується спеціальними здібностями людини. Прикладами спеціального інтелекту є:

- професійний інтелект, орієнтований на спеціалізацію діяльності (музичний, математичний);
- соціальний інтелект, орієнтований на проблеми міжособистісних стосунків, взаємодію ділових партнерів;
- потенційний інтелект – зумовлює здатність людини до мислення, абстрагування і міркування. Назва пов'язана з тим, що цей інтелект «дозріває» приблизно до 20 років (Р. Кеттелл);
- кристалічний інтелект – що «викристалізовується» у людини в процесі накопичення нею знань, навичок і умінь під час адаптації до навколишнього середовища і засвоєння цінностей суспільства.

Інтелект у сучасній психології залежно від прояву інтерпретують і у зв'язку зі здатністю до навчання, з когнітивним стилем, із здатністю до адаптації, з активністю і саморегуляцією тощо. У деяких психологічних концепціях інтелект отожднюється із системою розумових дій, зі стилем і стратегією розв'язання проблеми, з ефективністю індивідуального підходу до ситуацій, що потребують пізнавальної активності.

«Інтелект (от лат. intellectus – пізнання, розуміння, розум) – психічна здібність до усвідомленого нестереотипного пошуку й убачання відповідних змісту форм мислення та доцільних методів поведінки і дій, заснованих на досвіді та знаннях суб'єкта, що мають тенденцію до випередження подій і досвіду. Міра здібності (рівень інтелекту) характеризується: широтою спектра, багатозв'язковістю й мобільністю асоціацій, які актуалізуються в процесі пошуку; швидкістю та повнотою пророблення перспектив рішень; ясністю власних уявлень разом зі здібністю орієнтуватися в некоректно сформульованому та проблемному змісті. Інтелект взаємозумовлений іншими вищими психічними функціями і відношеннями генезису та функціонування» [6, с. 73].

Рівень інтелекту залежить від освіти та професії. Р. Херрнштейн і Ч. Мюррей вказували на таку особливість: чим вище освітній рівень матері, тим менше дітей вона має, незалежно від расової приналежності. Автори говорять про суттєву різницю в інтелекті, пов'язану з національною приналежністю (Herrnstein R., Murray Ch. The bell curve intelligence and class structure in American life. N.Y., 1994).

Мета статті – розглянути особливості структури загального й емоційного інтелекту студентів технічних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. Студенти аерокосмічного університету мають дуже добре розвинені просторові здібності, які вони удосконалюють за допомогою завдань на просторове мислення (креслення, комп'ютерна графіка).

Студенти, що навчаються за технічною спеціальністю, мають високі показники з розв'язання арифметичних задач, це свідчить про добре розвинене практичне мислення, вони здатні швидко вирішувати формальні проблеми. Високі показники в субтестах 7 (просторова уява), 8 (просторове узагальнення) і 9 (пам'ять, мнемічні здібності) говорять про те, що студенти технічного профілю дуже добре оперують образами предметів у просторі, а також у них дуже добре розвинені пам'ять і увага.

Можна зробити припущення, що високі показники у вищезазначених субтестах свідчать про те, що студенти технічної спеціальності частіше використовують свої математичні здібності, оперують образами предметів у просторі та розвивають свою пам'ять відповідно до специфіки обраної професії.

Студенти здатні сприймати інформацію, комбінувати її, вміють знайти правильне рішення, добре структурують свої думки, узагальнюють інформацію, яку отримують і використовують. Добре оперують просторовими образами, мають і використовують конструктивні і практичні навички і уміння.

Інтелекту студентів технічного ВНЗ властиві структурованість і цілісність, а також розвиток важливих компонентів, які характерні для специфіки технічних спеціальностей. До цих складників належать: уміння комбінувати й абстрагувати, пластичність мислення, самостійність мислення, конкретно-практичне мислення, математичні здібності, уміння оперувати просторовими образами.

У студентів переважає середній рівень емоційного інтелекту, що свідчить про добре розуміння емоцій інших, успішне управління своїми емоціями.

Що стосується компонентів емоційного інтелекту студентів технічних спеціальностей, то в них найбільше виражені такі компоненти: самомотивація (самоконтроль завдяки управлінню емоціями), управління своїми емоціями (довільне) і розпізнавання емоцій інших людей.

У психологічних дослідженнях вчені зазначають, що суттєвих відмінностей у загальному рівні інтелекту між чоловіками і жінками немає, тому стать майже не впливає на особливості розвитку інтелекту та його прояву.

У нашому дослідженні виявлено, що наявні відмінності між юнаками і дівчатами технічного університету в структурних компонентах інтелекту та внутрішніх зв'язках між ними: уміння оперувати словесними поняттями, узагальнення їх співвідношень, конструктивність теоретичних і практичних умінь ($\phi = 2,05$ за $p < 0,01$); комбінування властивостей предметів, розуміння співвідношення між предметами та всередині самих предметів ($\phi = 2,35$ за $p < 0,01$).

Гендерні характеристики прояву інтелекту студентів зумовлені маскулітними та фемінними відмінностями. Кореляційні зв'язки в показниках інтелекту (за методикою Р. Амтхауера), які визначають професійні вміння інженерів, такі: фемінні дівчата мають: «логічний відбір» ($t = 0,33$ за $p < 0,05$); «аналогії» ($t = 0,42$ за $p < 0,01$); «пам'ять, мнемічні здібності» ($t = 0,34$ за $p < 0,05$); «узагальнення» ($t = 0,36$ за $p < 0,05$); «числові ряди» та «просторове уявлення» ($t = 0,46$ за $p < 0,05$); «просторове уявлення» та «просторове узагальнення» ($t = 0,63$ за $p < 0,05$).

У маскулітних юнаків кореляційні зв'язки простежуються в таких субтестах: «узагальнення» ($t = 0,51$ за $p < 0,03$); «логічний відбір» ($t = 0,48$ за $p < 0,04$); «арифметичні задачі» ($t = 0,50$ за $p < 0,05$); «числові ряди» ($t = 0,48$ за $p < 0,03$); «просторове узагальнення» ($t = 0,54$ за $p < 0,02$).

Особливо значні кореляційні зв'язки простежуються в субтестах «арифметичні задачі» і «числові ряди» ($t = 0,81$ за $p < 0,06$); «просторове узагальнення» і «числові ряди» ($t = 0,55$ за $p < 0,07$).

В андрогінних юнаків і дівчат однаковою мірою виражені: «пам'ять, мнемічні здібності» ($t = 0,46$ за $p < 0,05$); «аналогії» ($t = 0,47$ за $p < 0,05$); «логічний відбір» ($t = 0,32$ за $p < 0,05$); «числовий ряд» ($t = 0,42$ за $p < 0,01$), «просторове узагальнення» ($t = 0,52$ за $p < 0,05$).

Єдина відмінність проявляється в тому, що в андрогінних дівчат особливо яскраві зв'язки «аналогії» і «логічний відбір» ($t = 0,44$ за $p < 0,01$).

В андрогінних юнаків кореляційні зв'язки виявлені в математичному компоненті інтелекту: «арифметичні задачі» і «числові ряди» ($t = 0,63$ за $p < 0,02$).

Особливої ваги в нашому дослідженні набувають отримані результати стосовно юнаків. У маскулітних юнаків кореляційні зв'язки мають такі компоненти емоційного інтелекту: «управління своїми емоціями» ($t = 0,41$ за $p < 0,01$); «самотивація» ($t = 0,44$ за $p < 0,03$); «розпізнавання емоцій інших людей» ($t = 0,52$ за $p < 0,05$). Особливо значущі кореляційні зв'язки простежуються між самотива-

цією й управлінням своїми емоціями ($t = 0,39$ за $p < 0,01$).

Чоловіки дуже добре контролюють свої емоції. Можна припустити, що завдяки самоконтролю чоловіки можуть самотивувати себе на певну мету.

Під час дослідження виявлено фемінного юнака, особливості в компонентах емоційного інтелекту якого мають такі кореляційні зв'язки: «емпатія» ($t = 0,47$ за $p < 0,02$); «емоційна обізнаність» ($t = 0,39$ за $p < 0,05$).

В андрогінних юнаків кореляційні зв'язки виявлені в таких компонентах емоційного інтелекту: «емпатія» ($t = 0,44$ за $p < 0,05$); «самотивація» ($t = 0,41$ за $p < 0,01$); «розпізнавання емоцій інших людей» ($t = 0,39$ за $p < 0,01$). Значущі кореляційні зв'язки простежуються в таких компонентах емоційного інтелекту: «емпатія» і «самотивація» ($t = 0,87$ за $p < 0,006$); «емпатія» і «розпізнавання емоцій інших» ($t = 0,64$ за $p < 0,01$).

Що стосується емоційного інтелекту, то відмінності між юнаками і дівчатами наявні в таких компонентах: «емоційна обізнаність»; «розпізнавання емоцій інших людей»; «управління своїми емоціями».

Висновки. Розглянувши питання прояву й особливостей інтелекту, ми дійшли висновку, що інтелектуальні здібності як складник психіки людини мають великий спектр впливу. Будь-яка діяльність потребує використання найрізноманітніших особливостей інтелекту. Якщо, наприклад, взяти за основу факторні концепції інтелекту, то можна говорити про використання всіх наявних, відповідно з поглядами автора, структурних компонентів у професійній чи життєвій ситуації, під час вирішення задач.

Теоретичний аналіз дає підстави вважати інтелект багатогранною, складною, специфічною, неоднозначною, суперечливою характеристикою особистості.

Інтелект складний та цікавий для вивчення феномен, його багатогранність зумовлює різні спектри дослідження. На становлення структурних компонентів загального інтелекту можуть впливати особливості та специфіка навчального процесу, обрана професійна діяльність.

Навчальний процес в будь-якому ВНЗ визначається особливостями навчального плану та вимогами до якостей, вмінь, знань майбутніх фахівців. Студенти технічних спеціальностей характеризуються проявом тих якостей, знань, що безпосередньо пов'язані з їхньою професійною діяльністю. Студенти можуть оперувати словесними поняттями, мають теоретичні та практичних вміння, просторове уявлення, математичні знання.

Специфіка навчального процесу, сфера впливу, професійна діяльність визначають гендерні особливості особистості на поведінковому

рівні. У поведінці особистість може проявити як притаманні їй риси, так і риси протилежної статі.

На особливості поведінки чоловіка чи жінки, прояв рис характеру, жіночності чи мужності істотно впливають виховання, вимоги й уявлення батьків (обох статей) про правильну поведінку, соціальне оточення особистості під час її розвитку та формування.

Висловлювати думку про те, що в технічному ВНЗ можуть навчатися тільки маскулітні юнаки чи дівчата, буде помилкою. Для розвитку суто професійних якостей, характеристик і вмінь велике значення мають особливості соціально-виховного процесу.

Можна погодитися з тим, що ґендер – культурна, соціальна, традиційна характеристика людини, що показує приналежність особистості до окремого класу, категорії, групи.

Література:

1. Агеев В. Психологические и социальные функции полоролевых стереотипов. Вопросы психологии. 1987. № 2. С. 152–158.

2. Бендас Т. Гендерные исследования лидерства. Вопр. психологии. 2000. № 1. С. 87–95.
3. Берн Ш. Гендерная психология. М.: Олма-Пресс, 2001.
4. Гуревич П. Интеллект. Философский словарь. М., 2001. 210 с.
5. Носс И. Психодиагностика. М.: Изд-во «КСП+», 1999. 345 с.
6. Павленко В. Представления о соотношении социальной и личностной идентичности в современной западной психологии. Вопросы психологии. 2000. № 1. С. 135–141.
7. Смутьсон М. Психология розвитку інтелекту. Київ, 2001. 276 с.
8. Суворов В. Интеллект – аксиома психической реальности. Вестн. Моск. ун-та. Сер. 14: Психология. 1999. № 3.
9. Холодная М. Психология интеллекта. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 264 с.
10. Холодная М. Психология интеллекта: парадоксы исследования. М.; Томск, 1997.

Бидюк И. А. Особенности общего и эмоционального интеллекта студентов: гендерный аспект

Статья рассматривает особенности интеллекта студентов технического высшего учебного заведения. Затрагивает проблемы интеллекта как категории личности, которую по-разному определяют и разные ученые, исследующие понятие интеллекта, его структурные компоненты и особенности.

В статье раскрываются особенности интеллекта студентов технических специальностей с учетом гендерных характеристик.

Ключевые слова: интеллект, структура интеллекта, эмоциональный интеллект, гендерные особенности, гендерная идентичность, фемининность, маскулинность, андрогинность.

Bidiuk I. A. Features of the general and emotional intelligence of students: the gender aspect

The article considers the intelligence peculiarities of the students of technical University. It touches upon the problems of intelligence as a category of identity, which has a contradiction in the definition, the notion of different scholars on the concept of intelligence, its structural components and features.

The specificity of the educational process, the sphere of influence, and the professional activity define gender personality characteristics on the behavioral level.

Key words: intelligence, structure of intelligence, emotional intelligence, gender features, gender identity, masculinity, femininity, androgyny.